

MÄSTER PALM OCH HANS KRÖNIKÖRER

Ett par rader om en trosviss bokhandlare, en agiterande skraddare, ett läsvärt (ACA)opus och socialdemokratins pionjärtid i Sverige

av

Mats Parner

”August och Johanna levde i ett livslångt och såvitt man vet nära förhållande till varann. De träffades och gifte sig tidigt, och de kommande åren fick de en hel rad barn. Det är lätt att räkna ut vem som fick ta de värsta smällarna, när Palm ideligen avskedades, utvisades och trakasserades av myndigheterna.”

(Lennart Bromander i Aftonbladet den 21 augusti 2009)

☒☒☒ Det heter ibland att skånepågen och skraddarmästaren August Palm var den man som introducerade de socialistiska idéerna här i landet. Hans temperamentsfulla utläggningar på ett malmöitiskt hotell den 6 november 1881 brukar i våra erövrade provinser uppfattas som själva Jungfrutalet med versalt socialistiskt J, medan vi längre norröver hellre betraktar samme mans utomhusoration i stockholmska Lill-Jansskogen inför mer än tusen åhörare exakt femtio dagar senare (26 december) som Premiärföreställningen med stort P.

Emellertid är varken det ena eller andra sant. Faktum är att de klarsynt högröda trädde fram på vår huvudstadsscen redan under 1840-talets senare del med fräna attacker mot kronan, svärdet och penningen (medan altaret typiskt nog lämnades ifred). Portalgestalten i sammanhanget var östgot och född, uppvuxen och inskolad i Linköping. Kristnad till Anders Petter Godlund gifte sig denne man i unga år med en änkefru, öppnade därefter bokhandel i Stockholm och verkade dessutom som antikvarie, boktryckare, förläggare och skriftställare. Hans lyror var följaktligen väl strängade.

Allmänt känd blev Godlund under det fornnordiskt inspirerade namnet Pehr Götrek. Sin debut som politisk författare begick han i november 1830 med en oansenlig pamflett om den franska julirevolutionen tidigare samma år. Men i nästa skrivrunda gav han sig på ett avsevärt djävare projekt och sände ut **Framtidens religion uppenbarad af Saint-Simon** (1831), där officeren, gentlemannen, socialreformatorn och tillika greven Henri de S-S gjorde tjänst som ideologiskt rättesnöre för Pehr G.

Titeln är karakteristisk. Den frimodige bokhandlaren och hans lika tappra lärjungar hyllade ett slags ”urkommunistisk” egendomsgemenskap med bibliska förtecken och vägrade att svära av sig kristendomen.

Götrek var med andra ord på tidstypiskt maner kristen *och* kommunist (samt nykterhetskämpe och vegetarian). I Stockholm fick han epitetet ”Kommunisten vid Järntorget” fram mot seklets mitt och sågs med oblida ögon av de styrande.

I oktober 1845 grundades en bildningscirkel i kungliga huvudstaden med Götrek, fattigläkaren Johan Ellmin och skraddargesällen Sven Trägårdh som de tongivande. På nästan ingen tid alls fick cirkeln c:a ettusen medlemmar och blev, på tvärs mot statuterna, ett tillhåll för socialistisk och kommunistisk debatt. Men tyvärr lyckades allehanda över- och

välgörenhetsfilosofer snart nog korrumpere meningsutbytet och förvandla cirkeln till en harmlös ellips.

Detta i sin tur ledde till att Pehr G & co, troligen på våren 1847, via ett Skandinaviskt sällskap bildade en rent *kommunistisk grupp*, ansluten till ”De Rättfärdigas Förbund” i London.

Mindre än ett år senare chockade dessa de (förbunds)rättfärdiga, med Karl Marx och Friedrich Engels i rollen som auktoriserade spökskribenter, en hel Europavärld med sitt Kommunistiska Manifest (febr. –48). En tid senare fanns Manifestet återgivet på samtliga levande kulturspråk. (Om)tolkningarna gjordes i tempo furioso, men den första av översättningarna var händelsevis svensk. Den låg klar i november, såldes för det skäligen priset ”8 sk banko” och hade strykande åtgång. Slutradernas berömda uppmaning till världens arbetare att förena sig – *‘Workers in all countries, unite!’* – hade dock, av pietets- och försiktighetsskäl, ersatts av ett mer återhållsamt budskap: ”Folkets röst är Guds röst”. Så hette det även på det svenska Manifestets titelsida.

Översättaren själv, den mångkunnige Götrek, borgade för detta. Men i övrigt våldförde sig PG inte på originaltexten, och han gjorde Marx’ kärnfulla skrivkonst full rättvisa. T ex kunde man som läsare inhämta att:

”...kapitalismens generalstaber dränkt det fromma svärmeriets heliga rysning, den ridderliga hänförelsen och det spetsborgerliga vemodet i den egoistiska beräkningens iskalla vatten”.

Efter att 1848 års revolutions- och revoltungar metodiskt slagits ner runtom i Europa, så avtog vänstervindarna också i Sverige. I drygt tre decennier kom den politiska scenen här i landet att domineras av allsköns konservativa, liberala och oskarianska grupperingar. Eldsjälen P Götrek flyttade söderut, slog sig ner i Karlskrona (1851), övergav aktivistlivet och gick ur tiden 1876.

Inte förrän i början av 80-talet knackade en utfattig skraddarmästare distinkt på stadsporten till Malmö efter att han, i sin egenskap av vitglödgad agitator med eldröda förtecken, utvisats från Tyskland och Danmark i nu nämnd ordning. Med honom inleddes en ny era.

☒☒☒ Den oansenlige och låghalte gentleman som bultade på Malmöporten hette August T. Palm och har, i likhet med Strindberg, gått till historien som en av det moderna genombrottets blågula ledfynd. Mäster Palm var, tveklöst, den förste socialdemokraten i Sverige. **Hvad vilja Socialdemokraterna?** löd också rubriken på hans urframträdanden i de skånska talarstolarna, och nog för att han skraddade kläder, men han skrädde verkligen inte orden.

Sålunda krävde han allmän och lika rösträtt, kortare arbetsdagar och rimliga löner, men främst tog han strid för de arbetande klassernas och de nödställdas *människovärde*. Själv hade Mäster P levt under knapphetens kallt lysande stjärna i alla sina dagar, och han talade därmed av egen bister erfarenhet. Redan som 10-åring blev han skraddarlärning och fick sina dagliga kok stryk, påbörjade sedan gesällvandringen, konverterade till socialismen under sina åtta år i tyskstaden Haderslev, förenade sitt öde med Johanna Larsson från Oskarshamn och tvangs efterhand lära sig det mesta om svält och umbäranden. Familjen tillväxte med i genomsnitt en gormande och rosafärgad nykomling om året.

August Bebel och Ferdinand Lassalle kom att bli Mäster P:s husgudar och lärofäder snarare än Karl M med Manifestet. Hustru Johannas först födde kom också att stilenligt döpas till Teodor Frederick Lassalle med faderns goda minne, rättare sagt enligt dennes tvingande påbud.

Vid två skilda tillfällen (1886 resp 1889) fick Palm skaka galler för att ha skymfat vår sittande regering och för att ha brutit mot tryckfrihetsförordningen. Hans öppenhetiga påpekande att:

”vi hava ett dåligt riksstyre och skrala riksdagsmän, som ingenting tycks begripa av arbetarnas och de betrycktas sak” gav tre månader i buren. Jo, tider och seder var delvis andra än i dag...

Sveriges Socialdemokratiska Arbetareparti grundades (1889) på Tunnelgatan 12a i Stockholm med Palm som en av initiativtagarna. Dessförinnan hade mängder av både lokalt och regionalt baserade (s)-avdelningar vuxit fram med ”Arbetareklubben i Göteborg” som den första i ledet. Inte mindre än tolv av klubbens fjorton grundlagsfäder var organiserade helnykterister med en av August P:s yrkesbröder, C M Heurlin, som göteborgsk klubbordförande och primus motor.

☞ Alexandra C Ahndoril, pseudonymen *Lars Keplers* bättre och kvinnliga halvpart, gav nyligen ut romanen **Mäster** (Bonniers 2009) om August Palms första 32 år i livet från skånska Sallerup till hans genombrott i Lill-Jansskogen. Mästerverket är sista delen i en trilogi och har politiken och dess förutsättningar som självklart ledmotiv. Tidigare har författaren porträtterat den rödvite astrologen/astronomen Tyge Brahe i **Stjärneborg** (2003) samt två av våra svenska 1300-talshelgon i **Birgitta och Katarina** (2006). I dessa båda skildringar har i tur och ordning vetenskapen och religionen genomlysts.

I ”Mäster” beskrivs makarna Palm som enkla men dristiga och oförfärade själar med blickarna för det mesta vända åt samma håll. De är av födseln tappra och sympatiskt välsinnade, låt vara att hustru Johanna (av för mig obegriplig anledning) försetts med ’kleptomana böjelser’; tidvis stjal hon som en korp. Hennes perspektiv är städse det lilla och innesluter ”bara” den stridbare mannens och den växande barnaskarans väl och ve, medan hans synfält är avsevärt vidare. Det omfattar i praktiken alla jordens fördömda:

”Budskapet jag predikar ställer sig inte till förfogande för handeln och lovsjunger än mindre den fria konkurrensen. Jag vill upprätta de förnedrade, återskapa de raderade och jag vägrar att kompromissa med kärnorna i min övertygelse.”

I grunden är väl dessa perspektiv, hustruns och äkta makens, oförenliga. Men lyckligtvis tycks de intuitivt medvetna om det, och de fortsätter därför att gemensamt sträva vidare i tangentens hoppgivande framtidsriktning.

Intressantast är bokens slutkapitel. Där konfronteras August Palm med den ännu blott 21-åriga och liberalt anfäktade Hjalmar Branting (1860-1925), herremannen som med tiden kom att bli den unga socialdemokratins gudfader och mest oomstridda auktoritet, på samma gång skildrad som älskad (s)tamhövding och trägen partiarbetare i vingården.

Det är rätt uppenbart att författaren ställer sig på Mästers sida i den begynnande och med tiden alltmer uppsplitande konflikten mellan Palm och Branting. Möjligen anser hon att den senare är ideologisk anfader till Mona Sahlin och vår tids övriga (s)-toppar, men det låter jag vara osagt. Tydligare är i stället en helt annan omständighet ... nämligen att August P i mästerskribentens ögon långt bättre än Hjalmar B personifierar det som är (eller som borde vara) *rörelsens själ*.

ACA vågar med andra ord ta ställning till ett mer eller mindre tabubelagt Problem. Sådant hör visserligen romanskrivandet till men skall ändå applåderas med bägge händerna. Djärvt är det, onekligen, att våga Palms erfarenheter av ständigt förtryck mot Hr Brantings rent intellektuellt betingade socialism – och sedan välja P före B.

I den officiella och officiösa partihistoriken, modell (s), beskrivs ordförande Hjalmar som sagt i otvetydigt positiva ordalag, och väsentligen detsamma gäller Axel Danielsson (1863-99). För Palms del är omdömena på ett helt annat sätt blandade, sammansatta och motstridiga. På sidan 117 i **Socialdemokraterna skriver historia** (Atlas Akademi 2001), Åsa Linderborgs massiva doktorsavhandling, ges en provkarta på de kvaliteter som genom alla år tecknats ner på Mäster P:s egenskapskonto.

Å ena sidan har skraddare Palm lyfts fram som apostel, frihetshjälte, martyr och som rörelsens ledande agitator (med Kata Dalström och Einar "Texas" Ljungberg på silver- resp bronsplats), tillika "fattigast av dem alla". Å andra sidan har denne arme man blivit avsnäst som egoistisk, makthungrig, sniken, ärelysten och ensidig, vidare som en förföljelsemanisk rebell, ett yrväder utan partidisciplin och en usel journalist samt, givetvis, som demagog, streber och vildhjärna.

De politiska konjunkturerna har varit bestämmande för vilken slags Palmbild som för tillfället lanserats. Själv var August P klart medveten både om debet och kredit i sin politiska rustning:

"Jag vet att jag uttrycker mig alltför drastiskt, snävt och rätlinjigt. En nyansernas mästare lär varken jag eller mina oskolade kamrater bli. Men jag är grovtänkaren i tiden, motorn som väl inte är finmekanisk, men som ändå kan dra upp världar och göra storverk. Det är åtminstone vad jag vill tro."

Mäster Palms föredrag i Lill-Jansskogen på annandag jul 1881 blev allt annat än betydelselöst. Socialistiska idéer vann insteg, fackföreningar bildades och kampen för allmän rösträtt fick en avgörande stöt framåt. Den gamla samhällsordningen började äntligen att luckras upp, och det blåste ånyo förliga vindar här i kungariket.

Mats Parner

MÄSTER PALM OCH HANS KRÖNIKÖRER